

De ongewenste kinderen van de moeder aller verkiezingen

verkiezingen

Kris Deschouwer
Professor politicologie aan de VUB

In de sterren geschreven

Ik geef grif toe dat het een beetje pedant is, maar ik kan toch niet aan de verleiding weerstaan om dit verhaal te openen met de slotzinnen van mijn analyse van de verkiezingsuitslag van 21 mei 1995. In *Samenleving en Politiek* (1995, nr. 6)¹ schreef ik toen: "Deze verkiezing lijkt wel een maat voor niets te zijn geweest. Maar dat is ze in geen geval. De onderaardse verschuivingen zijn stevig en van structurele aard. Wie ze vandaag niet ziet, zal morgen verrast wakker worden. Vergeten we toch niet dat opnieuw zowat één derde van de kiezers van partij veranderd is. Indien de netto uitslag dan weinig verschilt van die van 1991, mag dat een toevalstreffer genoemd worden. Maar de ondergrond heeft weer voldoende bewogen voor wat flinke instortingen in de nabije toekomst".

De uitslag van 13 juni 1999 is er eentje voor de geschiedenisboeken. Dat geldt trouwens ook voor de coalitievorming die erop gevolgd is, maar die is natuurlijk voor een deel een direct gevolg van de uitslag. Het meest opvallende gegeven is uiteraard het teloorgaan van de rooms-rode meerderheid, die na haast 12 jaar regeren (een absoluut record) de plaats moest ruimen. In louter electorale termen was die teloorgang al in 1995 te noteren: christendemocraten en socialisten behaalden toen samen net geen 50% meer (49,4%), en dat was voor het eerst sinds het algemeen enkelvoudig stemrecht van 1918. Het viel toen niet zo op, omdat de parlementaire meerderheid bewaard bleef.

Daarmee is meteen aangegeven dat de uitslag van 1999 misschien wel op een aantal punten historisch en spectaculair te noemen is, maar in geen geval onverwacht. De moeder van alle verkiezingen heeft (op de uitslag

van de VU na) geen enkele nieuwe electorale trend opgeleverd. We kunnen dat illustreren met een kleine mathematische oefening, die tegelijk ook zal aangeven waar dan wel het bijzondere van de uitslag lag.

De 'normale en te verwachten' toekomst is de voortzetting van het bestaande. Dat is met verkiezingsuitslagen niet anders. En dus kon nog vóór 13 juni 1999 een beredeneerde schatting gemaakt worden van wat elke partij zou behalen. Het volstaat de algemene trend van de voorbije verkiezingen door te trekken. In tabel 1 op de volgende bladzijde geven we voor elke partij de behaalde uitslag sinds 1961, de 'voorspelde' uitslag van 1999 aan de hand van een lineaire regressie over de tijd en de reële uitslag van 1999.

Voor alle partijen gaat de uitslag van 1999 in de voorspelde en dus niet verbazende richting. Maar de mate waarin de trend gevolgd wordt, varieert wel. De regeringspartijen verliezen meer dan verwacht, terwijl VLD, Agalev en het Vlaams Blok meer winnen dan verwacht. Alleen de VU blijft onder de verwachtingen, maar dat is een beetje een artefact van de methode (de VU heeft lange tijd op 15 à 20% gezeten, en dat bepaalt mee de lange termijntrend).

Drie partijen zijn echt doorgeschoten: CVP, SP en Agalev. Aan Waalse kant geldt dat vooral voor Ecolo en de PSC. De PS verloor, maar had de voorbije jaren al erg zwaar verloren. Deze keer raakte de partij dus wat minder stemmen kwijt. Of de uitslag nu echt het directe gevolg is van de dioxinecrisis, moet grondiger onderzoek naar de stemmotivaties uitwijzen, maar deze eenvoudige mathematische oefening laat toch vermoeden dat er de laatste week een extra duw aan de uitslag werd gegeven. Maar nogmaals: geen enkele winst-

of verliestrend is nieuw. Er is echter één uitzondering: de VU gaat - samen met ID21 - voor het eerst sinds lang niet achteruit. Maar daarmee is ook alles gezegd. De hele operatie ID21, die binnen de VU behoorlijk wat tandengeknars opleverde, heeft niet eens toegelaten het verlies van 1995 goed te maken. De VU blijft in Vlaanderen probleemloos op de laatste plaats staan, ook mét Margriet Hermans en Vincent van Quickenborne.

Versplintering

De meest cruciale politieke drempel in een democratisch bestel is die van de 50%. Wie meer dan de helft van de stemmen of zetels haalt, verkrijgt immers het recht om vast te leggen wat tot aan de volgende verkiezingen het algemeen belang zal zijn. De tijd dat één enkele partij dat in België kon doen, is al lang voorbij. Na de overwinning van de CVP-PSC in 1950 behaalde geen enkele partij meer de meerderheid, noch in het land, noch in één van de gemeenschappen of gewesten. Sinds 1950 zijn er steeds twee formaties nodig om samen de drempel van de 50% te overschrijden.

Tabel 2 geeft een overzicht van die moge-

lijkheden, en vooral van het toenemend gebrek eraan. De cijfers zijn verkiezingsuitslagen, wat betekent dat wanneer een cijfer de 50% benadert, er nog steeds een nipte parlementaire meerderheid mogelijk is. We geven de combinaties voor België, voor Vlaanderen en voor Wallonië.

Alle kolommen tonen een dalende trend, en altijd is die trend sterker in Vlaanderen dan in Wallonië. De langzame erosie van rooms-rood is erg opvallend. Een combinatie die in de vroege jaren zestig nog in de buurt van de 80% uitkwam (en dus vlotjes de later zo begeerde en gezochte tweederde meerderheid controleerde) strandt nu op minder dan 40%. In Vlaanderen dook rooms-rood al in 1991 onder de 50%. België volgde in 1995 en nu is ook in Wallonië rooms-rood geen winnende coalitie meer.

Rooms-blauw is altijd meer een Vlaamse mogelijkheid geweest. Maar sinds 1987 gaan we ook hier onder de 50%, en 1999 is een historisch dieptepunt. In Wallonië komt die combinatie nooit aan de helft. De huidige 41,2% is echter niet het laagste punt. Dat kwam er in 1974 (ook voor België trouwens),

Tabel 1

De verkiezingsuitslagen voor de Kamer in het Vlaamse Gewest sinds 1961 en een schatting van de uitslag van 1999 aan de hand van een lineaire regressie

	CVP	SP	VLD	VU	AGA	BLOK
1961	50.9	29.7	11.6	6.0		
1965	43.8	24.6	16.6	11.3		
1968	39.1	25.7	16.2	16.9		
1971	37.8	24.2	16.3	18.8		
1974	39.7	22.0	17.2	17.8		
1977	43.8	22.3	14.4	16.3		
1978	43.5	20.9	17.2	11.5		1.4
1981	32.3	20.6	21.1	16.0	3.9	1.8
1985	34.6	23.7	17.4	12.7	6.1	2.2
1987	31.4	24.2	18.5	12.9	7.3	3.0
1991	27.0	19.6	19.1	9.4	7.9	10.4
1995	27.8	20.3	21.1	7.4	7.0	12.7
schatting 1999	24.8	18.9	21.4	11.4	9.0	14.5
reëel 1999	22.2	15.0	22.6	8.8	11.0	15.3

toen er uitgerekend een rooms-blauw (minderheids)kabinet gevormd werd.

En paars is dan weer een Waalse mogelijkheid. Paars is in Wallonië altijd mogelijk geweest en is het nog. Ook hier is de meest recente uitslag niet de laagste. In België kwam paars alleen in 1987 boven de helft van de stemmen uit. In Vlaanderen is paars dan weer altijd onmogelijk geweest. Vandaag scoort paars net even laag als rooms-rood. Wat overigens opvalt in de uitslag van 1999, is dat alle combinaties onder de helft uitkomen, op één na: paars in Wallonië. De andere cijfers liggen zo ver onder de 50% dat ze ook in de diverse parlementen geen zetelmeerderheden opleveren.

Achter deze cijfers zit het inmiddels bekende verhaal van de versplintering van het partijlandschap. En dat is in Vlaanderen beduidend groter dan in Wallonië, dat echter aan een inhaalbeweging bezig is. Een niet onbelangrijk gevolg van de versplintering en dus van de onmogelijkheid om eenvoudige tweepartijencoalities te vormen, is de sleutelpositie die kleine(re) partijen kunnen bekleden. Dat wordt nog versterkt door de principiële uitsluiting van het Vlaams Blok. Vlaanderens

kleinste, de Volksunie, wordt aldus een haast onmisbare partner voor een Vlaamse regering.

De nu gevormde coalitie draagt terecht het etiket 'nieuw'. Het gaat om een nooit vertoonde combinatie. Dat draagt in eerste instantie bij tot een zichtbare wil om te slagen. Het zal er echter op aan komen de kiezers van de diverse partijen ook de volgende maal te overtuigen om trouw te blijven, wetende dat in een versplinterd landschap als het onze dan opnieuw nogal 'vernieuwende' combinaties zullen nodig zijn. Een belangrijk moment wordt natuurlijk de volgende verkiezing. De gemeenteraadsverkiezingen zullen - behoudens een erg spectaculaire uitslag - niet zo'n impact hebben, maar wel de volgende federale verkiezingen, die plaatsvinden ten laatste in 2003, een jaar vóór het einde van de Vlaamse, Waalse en Brusselse legislatuur. De regerende partijen moeten dan tegelijkertijd regeren en zich in een echte verkiezing electoraal profileren. En daarna volgt nog de federale regeringsvorming, terwijl de regionale coalities moeten verder werken. Tenzij men tot in de eeuwigheid overal dezelfde coalities vormt, zal dit tot nooit geziene en erg moeilijk te beheersen spanningen leiden.

Tabel 2

De mogelijkheid om een meerderheid te vormen in België, Vlaanderen en Wallonië

	rooms-rood			rooms-blauw			paars		
	België	Vla	Wall	België	Vla	Wall	België	Vla	Wall
1961	78.2	80.6	77.5	54.6	62.5	42.2	49.0	41.3	58.7
1965	62.8	68.4	59.4	49.8	60.4	49.2	49.8	41.21	61.2
1968	59.7	64.8	55.4	48.9	55.3	47.6	48.9	41.9	61.2
1971	56.5	62.0	54.9	43.7	54.1	38.2	43.7	40.5	52.1
1974	59.0	61.7	59.4	41.9	56.9	37.7	41.9	39.2	51.9
1977	63.0	66.1	63.1	42.6	58.2	44.7	42.6	36.7	56.0
1978	63.3	64.4	63.6	41.7	60.7	41.3	46.5	41.7	54.2
1981	51.6	52.9	55.8	46.5	53.4	44.4	41.7	38.1	57.9
1985	57.6	58.3	62.6	49.2	52.0	46.7	49.2	41.1	64.1
1987	58.1	55.6	67.1	51.5	49.9	45.4	51.5	42.7	66.1
1991	50.0	46.6	61.7	45.6	46.1	42.3	45.6	38.7	59.0
1991	49.4	48.1	56.2	48.0	48.9	46.4	48.0	41.4	57.6
1999	39.9	37.2	45.7	44.6	44.8	41.2	44.3	37.6	53.5

Een federale participatie

Die te verwachten spanningen zijn het gevolg van de versplintering en van de complexe coalitevorm, maar eigenlijk ook en misschien wel in de eerste plaats van een uniek kenmerk van de Belgische federatie: de afwezigheid van federale partijen. Het is een gekend en evident gegeven, maar de impact ervan kan moeilijk onderschat worden. Dat er regionale verkiezingen zijn terwijl de federale regering doorwerkt, of vice versa, is in een federaal bestel normaal. De uitslagen van die verkiezingen zijn uiteraard niet van belang ontbloeit, en beïnvloeden zeker de strategieën op de andere niveaus. Maar nergens anders dan in België gaat het alleen maar om regionale partijen die zowel regionaal als federaal actief zijn.

De afwezigheid van federale partijen is een gigantische rem op de politieke autonomie van de gemeenschappen en gewesten. Regionale coalities zijn immers steeds, en nu opnieuw, mede een functie van wat federaal en in de andere grote regio mogelijk is. En bovenal legt die federatie zonder federale partijen een enorm gewicht bij die regionale partijen, die zelf intern alles onder controle moeten houden. De moeder van alle verkiezingen was in dat verband tekenend, maar ook bevreemdend. Eerst was er de lijstvorming. Omdat alle verkiezingen tegelijk plaatsvonden, schoven de partijen kwistig hun kandidaten van de ene lijst naar de andere. Sommige kandidaten doken zelfs op verschillende lijsten op. Daarna werden er perfect simultaan coalities gevormd, waarbij de deelnemende partijen er zorg voor droegen alles in eenzelfde weegschaal te leggen. En bij de aanduiding van de ministers werd er opnieuw probleemloos van het ene niveau naar het andere gewisseld. Geen enkele van de drie ministers-presidenten van de gewesten heeft zich electoraal in dat gewest aangeboden, laat staan als potentieel premier.

In de loop van de vorige legislatuur liepen de communautaire spanningen een paar keer hoog op. De nogal militante houding van het Vlaams Parlement was daar niet vreemd aan. De spanningen werden echter keurig beheerst

omdat de partijen die ook federaal regeerden - in het bijzonder de CVP en de PS - er zorg voor droegen dat het thema niet op de federale regeringstafel terecht kwam. Daarvoor moesten ze regelmatig branden blussen binnen de partij. Vooral binnen de CVP leidde dat tot het slaan met de deuren van het partijbestuur.

De nieuwe coalitie is tot stand gekomen in het volle besef van deze nood aan federale bezinning. De federale symmetrie en de congruentie tussen regio's en federatie was van bij het begin een absoluut gewenste vereiste. Dat zal ongetwijfeld de communautaire gemeederen kunnen bedaren, zeker indien de Vlaamse regering haar grenzen iets beter weet in te schatten. Maar dit alles werkt zolang de federale regering congruent blijft met de regionale, en dat is na de federale verkiezingen van 2003 niet noodzakelijk meer het geval. En vergeten we toch vooral niet Vlaanderens kleinste partij, die als enige in de Vlaamse en niet in de federale regering zit. Voor het eerst is er dus in Vlaanderen een partner die op het federale niveau niets te verliezen heeft bij een volgehouden communautair conflict. Het is zelfs uitgerekend een partij die omwille van dat conflict bestaat. In Vlaanderen is de VU absoluut nodig, en dus hebben de anderen veel te verliezen bij een volgehouden conflict. Het wordt dansen op een slappe koord. Als we daarbij ook weten dat Ecolo aan Franstalige zijde mathematisch absoluut niet nodig is (zie het afhaken in Brussel), dan dreigt de rekening van de loodgieter op relatief korte termijn erg hoog te zullen oplopen.

Een nieuw tijdperk

De verkiezingen van juni 1999 luiden ongetwijfeld een nieuw tijdperk in. Een paar cruciale drempels zijn gesloopt, historische records zijn gebroken en een volkomen nieuw soort coalitie kwam tot stand. Bij die records mogen we overigens ook de grootste liberale partij van Europa rekenen (PRL), de grootste groene partij (ECOLO) en de kleinste socialistische partij (SP). Maar achter al die electorale en politieke verandering die zo makkelijk ook vernieuwing kan genoemd worden, blijft - voorlopig heel stilletjes - hetzelfde complexe

en merkwaardige federale België liggen, met zijn ingebouwde institutionele spanningen en grensconflicten. De dioxinecrisis en de nood aan een coherente aanpak ervan kunnen het oude gekende België nog even in de coulissen laten liggen, maar vroeg of laat duikt het wel weer op. Er zijn kandidaten genoeg: een uitspraak van de Raad van State over de omzendbrief Peeters, een nieuwe subsidie voor Carrefour, Retour à Liège dat het in 2000 toch weer haalt, Busquin die ergens in Vlaanderen in het Engels gaat spreken, Johan Sauwens die een gemeentelijke beslissing van pakweg Wezenbeek-Oppem vernietigt, Hervé Hasquin die even de handrem vergeet, de VU die koste wat kost in 2002 een feestje wil bouwen. Ook de 'winnaars' van 1999 lijden aan een merkwaardig soort blindheid. Ik onthoud die conclusie alvast voor 2003.

1/ Deschouwer K. (1995), En de winnaar is ... blind, *Samenleving en Politiek*, jaargang 2, nummer 6, p. 27-30.